

ФОНД
НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА

25 години

ВИСШЕ УЧИЛИЩЕ ПО АГРОБИЗНЕС И РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНИТЕ
Юбилейна международна научна конференция БЪЛГАРИЯ НА РЕГИОНИТЕ

Перспективи за устойчиво регионално развитие

27-28 октомври 2017 г., Пловдив, България

25 years

UNIVERSITY OF AGRIBUSINESS AND RURAL DEVELOPMENT
Jubilee International Scientific Conference BULGARIA OF REGIONS

Sustainable Regional Development Perspectives

27-28 October 2017, Plovdiv, Bulgaria

<http://regions.uard.bg>

Borders as a Problem for the Regional Development of Bulgaria

Veselin Boyadzhiev, Neli Veselinova

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Abstract: The authors pose as a problem the use of administrative boundaries, such as external (state) and domestic (between regions of the NUTS system). The main problem is the low geographic culture that is the result of geographical education. The old role of borders as a barrier is up to date. Because of the regional crisis, the territorial influence of the central settlements is very weak, the periphery does not feel their influence and the boundaries between the regional units inside the country have no force. The desire of the border population to move to another municipality or administrative area is growing. The process is complex, protracted. The solution requires a long period, which must begin with radical changes in research and geography, in conducting a geography policy of the country's regional development.

Keywords: Bulgaria, regional development, borders, NUTS.

Границите като проблем за регионалното развитие на България

Веселин Бояджиев¹, Нели Веселинова²

St. Kliment Ohridski University of Sofia - Bulgaria

Резюме: Авторите поставят като проблем използването на административните граници – както външните (на държавата), така и вътрешните (между отделните региони на системата NUTS). Основният проблем е ниската географска култура, която е резултат от географското образование. Актуална е старата роля на границите като бариера. Поради регионалната криза териториалното влияние на централните селища е много слабо, периферията не чувства тяхното влияние и границите между регионалните единици вътре в страната нямат сила. Расте желанието на граничното население да премине към друга община или административна област. Процесът е сложен, продължителен. Решението изисква дълъг период, който трябва да започне с радикални промени в научните изследвания и географското образование, в провеждането на политика за географизация на регионалното развитие на страната.

Ключови думи: България, регионално развитие, граници, NUTS.

Въведение

Историята на вътрешните граници между териториалните единици на страната показва, че те са нестабилни и постоянно се променят. Най-стабилни се оказват границите между отделните селища. Най-нестабилни са границите между териториалните равнища под среден ранг. Както в миналото, така и днес най-стабилните елементи на териториалната организация на българското общество са отделните селища с техните землища и централната власт със столицата. Най-големи дискусии се водят за средното равнище на управление на територията. Днес в България има един парадокс на управлението. На средно регионално равнище (NUTS2), а това са административните области, по които се управлява държавата извън столицата, имаме граници, които съществуват от 1959 г. (с малки изменения). Това би трябвало да означава стабилност и дълга традиция в териториалното управление. В миналото административните центрове на равнище NUTS2, наричани тогава окръжни центрове, уплътняваха с икономическото, политическото и други видове влияния територията на региона, който управляваха.

Въпреки заявленията на политическите партии, които управляват България през последните години, че ще провеждат регионална политика на

¹ Проф. д-р, СУ “Св. Кл. Охридски”, Геолого-географски факултет, Катедра „Социално-икономическа география“, v.boiadjiev@abv.bg

² Гл. ас. д-р, СУ “Св. Кл. Охридски”, Геолого-географски факултет, Катедра „Социално-икономическа география“, n_veselinova@mail.bg

децентрализация и деконцентрация, това не се осъществява. Отслабна влиянието и на най-малките центрове от равнище NUTS4 - LAU1 – това са центровете на общините. Подценяването ролята на границите доведе до липсата на показателите за съществуването на териториални единици в България на всички рангове. Крайният резултат е илюзията, че българските общини се самоуправляват. Това не е истина.

Обект на настоящата статия е регионалното развитие на България, а предмет са границите като важен елемент от процеса на това развитие. Целта е да се докаже нуждата от повишаване на географската култура на населението и особено на политиците, за да се променят разбиранията и политиката за използване на външните и вътрешните граници на страната. Тази цел може да се постигне чрез решаване на следните съставни задачи: посочване мястото и ролята на границите при моделиране на регионалното развитие, разделянето на границите по функции на вътрешни и външни и анализ на тяхното досегашно използване.

Теория и методология

В географската организация на територията водещите понятия са „център“, „периферия“ и „граница“. С първото се указва източникът на развитието, а с второто се сочи периферията и края на съответния процес по територията. От времето на Ритер, Ратцел и френските посибилисти границата се е разглеждала като фактически край на географията и като топография, и като обществен процес за изследване. Интересът към нея е бил едностранен, само от към вътрешната ѝ страна. Оттук идва и класическият стремеж на всеки център да се осигури благоприятни за него граници, без да се интересува каква е ролята на тези граници от другата им страна. Границата е разглеждана като едностранна линия. Такава е и границата от Тордесияс, която папата през 1506 г. налага, за да „раздели“ Новия свят между Португалия и Кастилия с Арагон /дн. Испания/, въпреки че тя е сред непознатото море и непознатите му в неизвестна степен брегове. Това линейно и едностранно разбиране започва да се пропуква с интернационализацията на икономиката още след Първата световна война и окончателно се отхвърли след Втората световна война с появата на международните „блокове“ от държави: военни, политически, икономически и др. Дотогава границата се характеризираше чрез сравнения, статистически, геометрически, теорията на адмирал Моъм и днес не е много известна сред специалистите.

В миналото много български географи изследват въпросите, свързани с границите на страната.

Анастас Иширков изследва външните и вътрешните граници на България задълбочено и подробно. Част от неговите трудове са *Западните краища на българската земя, 1915; Географската карта на българската земя от П. И. Шафарик, 1925; Имена и граници на Тракия, 1930; Нашата черноморска граница, 1902; Княз Черкасски и границите на България, 1914; Тракийската ни граница според Парижкия договор за мир, 1919; Мирният договор в Ньой и границите на Българското царство, 1929 и др.*

По въпросите за границите работи и Анастас Бешков. Неговите трудове *Стопанскогеографско поделение на България, 1934 и Принципи на*

икономическото райониране на България, 1954 са сред забележителните изследвания на българските географи.

Част от българските изследователи през годините обикновено характеризират границите като част от цялата територия. Това предварително ги поставя в подчинено положение, тъй като се свързват с периферията. Балансът на влиянията „отвън-навътре“ и обратно, обикновено е с превес на външните влияния. Така и днес, по подобие от времето на комунизма, се превъзнасят външните фактори /ЕС и НАТО/, докато вътрешните възможности и способността за износ на влияние с използване на границите има второстепенно значение.

Мнозина днес, под натиска на събитията, употребяват термина геополитика, но малцина са запознати теоретично с него, а от там и с ролята на границите. Към границите се отнася и формата на разглежданата територия или акватория, както и техния характер, -линеен или не.

Резултати и анализ на резултатите

Каква е ролята на границите за регионалното развитие на България? Границите са външни – между България и нейните съседи, и вътрешни – между отделните административни или други части (региони) на страната. България е страна на кръстопът. Нейните външни граници са образувани като резултат от войни. Повечето войни са загубени от България. Те не покриват българските национални интереси. Официално тя няма претенции към териториите на своите съседи. Съвременното развитие на страната и международното положение налагат на България да приеме своите външни граници. Ето защо топографията и географските координати на границите затрудняват регионалното развитие. В планинските територии границите на България обикновено се намират по планинските склонове, а най-високите части на релефа, билата на планините, остават в съседната държава – победител. За кратките периоди, когато България е имала власт над земи в съседните държави, българското правителство е провеждало ускорено транспортно строителство, което преследва две цели. Първата цел е освободените територии да бъдат по-бързо приобщени към страната. За целта старите граници са ликвидирани, строени са нови пътища, мостове, жп линии. Например в резултат на опустошителното земетресение през 1963 г. в столицата на Република Македония – град Скопие – остава незасегнатата само една обществена сграда. Това е сградата на жп гарата, която е построена от български инженери и строители за краткия период по време на Втората световна война когато в град Скопие има българска власт.

Втората регионална задача, която решава българската политика е осигуряването на достъп до пристанищата на Бяло и Адриатическо море. За тази цел се строят автомобилни и жп пътища, насърчава се индустриалното развитие. През 1942 г. между България и Италия се подписва договор за създаване на „камионен път“. Това е първият балкански проект за автомагистрала, която трябва да пресича целия полуостров. Основните селища са пристанището Драч (Дуръс) на Адриатическо море – Скопие – София – Плевен – Русе. За съжаление военните условия и политическите реалности след Втората световна война провалят този проект. Много години по-късно

неговите координати почти съвпадат с координатите на европейския транспортен коридор № 8.

Нашата теза е, че досега България няма правилна и ефективна политика за използване на своите граници, както вътрешни, така и външни. Главната причина за този дефект е традиционното разбиране, че границата разделя, че тя е създадена за защита, за спиране. Но дори и да приемем това разбиране, желанието да влияе от другата страна на границата и дори да овладее тези територии, страната може да постигне при една активна не военна политика. Чрез икономика и човешки връзки се осъществява износ на влияние. Затова е нужно предварително да се развие собствената гранична територия, населението и селищата по границата да изпреварят в своето развитие съседите и да станат привлекателни. Този модел беше реализиран по границите между двете германски държави след Втората световна война. Още при създаването на бившата Германска демократична република комунистическата власт изсели и изпрати във вътрешността на страната населението по новата граница със Западна Германия.

Как стои въпросът с България? От една страна е нашето традиционно разбиране, че „България граничи със себе си“, ще рече, че част от българските земи са у нашите съседи. До Втората световна война този факт държавата не приемаше, а след това го приема. Но и когато търсехме териториалното разширение, и днес, когато си мълчим и спокойно наблюдаваме как се асимилират българите в съседните държави, ние имаме напълно погрешна политика за регионално развитие. Българските гранични територии са най-слабо развити. Депопулацията е проблем от половин век. Икономиката е примитивна. При комунизма обяснението бе военно. Очакваше се по границите, особено по границата с НАТО да се състои третата световна война. В граничните селища войниците бяха повече от населението. Икономиката и инфраструктурата не се развиваше според интересите на населението. Всичко беше свързано с войната. Границата по река Дунав също разви криза. Развиваха се само пристанищата, които имаха икономически отношения с бившия Съветски съюз. Развиваше се активно единствено източната граница, брегът на Черно море. Причината бе доходите от туризма. Източната граница също имаше големи дефекти в регионалното си развитие. Влиянието по Северното крайбрежие бе „окупирано“ от Варна, а по Южното от Бургас. Всеки от тях бе административен, демографски и икономически център. Единствената жп линия, единственото летище, единствената автомагистрала, телекомуникациите, развитието на образованието, науката, културата, спорта – всичко на север бе във Варна, а на юг – в Бургас.

Дискусия

При тази политика България не можеше да има никакво влияние в съседните земи от другата страна на границата. Парадоксалното е, че именно България спираше контакта с населението от двете страни на границата, където и днес се пазят роднински връзки. За науката е тъжно, че днес, когато южната граница на България постепенно се отваря, българските журналисти с удивление откриват, че от другата страна живеят хора, които говорят диалект на българския език и имат спомени за България. Нещо повече, България дори мълчи официално колко българи живеят в нашите съседи на юг и на запад.

Грешката може да се поправи само при нова регионална политика, която да разглежда държавната граница не като бариера, а като врата към съседа. Случайно ли нашите съседи нямат интерес към крайграничното сътрудничество? Дори „съборите на българо-югославската дружба“ в миналото имаха за цел да рушат българското съзнание на населението по границата. А защо няма такива събори на юг? И защо България активно не ги търси? Но за целта трябва да се развият приоритетно граничните селища и територии, ГКПП-тата постоянно да се множат, да се строят автомагистрали и жп линии. Докога ще имаме по една жп линия със съседите, какво става с еврокоридора от Албания до Варна и Бургас?

Поради големината и формата на територията на държавата всички български региони от равнище NUTS 2 имат част от държавната граница. Ето защо грешната политика за икономическа и демографска изолация по граничните територии и селища от вътрешността на страната нанася вреди и на общото регионално развитие. Актуален е примерът с втория мост на река Дунав и регионалното развитие на Видин и Северозападна България. Тонове мастило и хартия се изписаха, конференции, дисертации и монографии се защитиха и написаха в прослава на втория дунавски мост. Очакванията бяха, че след откриването на моста ще има много чужди инвестиции и бързо регионално развитие. Имаше надежди за селищата по главната жп линия и шосето за София. Какви са резултатите? Нулеви. Дали някои понесе отговорност? Никой?

„Отдръпването“ от граничните селища и територии, дори и тези по река Дунав, увеличи териториалните пропорции и ги превърна в диспропорции. Вместо границите на района, които съвпадат с държавните граници, да бъдат водещи, те „затварят“ регионалното развитие.

Каква е ситуацията с вътрешните граници? След създаването на Третата българска държава като главна вътрешна граница са налага Балкана (Стара планина) и като резултат делението на Северна и Южна България. От историкогеографското устройство на българската територия на Мизия, Тракия и Македония в пределите на България влизат около половината от територията.

Регионите на Северна България имат граници по река Дунав на север и по Балкана на юг (по принцип) и тези две граници задържат развитието им. Регионите на Южна България имат сходен проблем – на север е Балкана, а на юг е границата с Турция и Гърция, която е спирачка за развитието. Най-лесно проблемът може да се реши със Стара планина. За съвременната наука и техника тя не е транспортна преграда, но у нас транспортното развитие е изостанало с десетилетия. Нямаме нито един модерен транспортен преход през Балкана. А са нужни много.

След политическите промени от края на 1989 г. кризата в регионалното развитие на България става все по-дълбока. Членството в Европейския съюз не промени нищо, защото ние го посрещнахме с проблемите, завещани от комунизма: същото административно-териториално устройство, централизация и концентрация, обезлюдяване и изоставяне на периферията. Най-силно регионалната криза днес се чувства по границите. Силата на централните градове намалява. Днес вече няма зони на споделена стопанска и демографска гравитация. В миналото Търговищка област бе пример за поделено влияние между Варна, Русе и Велико Търново – Горна Оряховица, а днес стои самотна

и неориентирана. Крайградските земеделски зони на дела са ликвидирани и така критикуваните някога кръстосани превози днес са всекидневие, което се обяснява с частната собственост, либералното стопанство и свободата на освободената от наука частна инициатива. Прякото влияние на шестте регионални центъра липсва, с изключение на София. От гледна точка на регионалното развитие в най-добро състояние са общините с по-големи центрове и ограничена територия. Част от областните и общинските граници „не работят“. До тях не достига икономическото или друго влияние на центровете, освен административното. Де-процесите (децентрализация и деконцентрация) остават само на хартия. Правителството и кметът на София се хвалят как столицата създава над 40% от БНП на страната и привлича над половината от чуждите инвестиции!!! А това е „регионална смърт“ за бъдеща България. Жителите на много селища желаят да сменят своята териториална принадлежност – областна и общинска. За много други е еднакво безполезно кой е „техният“ център. Той, освен административната принуда, не се усеща по нищо. Шампион по илюзорност е вътрешната граница между двете териториални единици, на които е поделена страната по NUTS 1. Авторът на т.н. зони трябва да бъде „награден“. По-голямо безсмислие не е имало. При това в съответните документи ни се обяснява как по NUTS се събирала управленческа информация. Да напомним, че в миналото регионите по NUTS 2 бяха планово-икономически и др. подобни, докато най-сетне се оказаха „само“ статистически, в смисъл ненаучни. В същото време чл. 136, ал. 2 от Конституцията гласи, че „границите на общините се определят след допитване до населението“. Досега такова допитване не е известно!!!

Заклучение

Днешната областна статистика и нейните анализи практически не носят полза, освен хонорарите за написаните планове, стратегии и другите планини от документи. Всички те в един хубав момент могат да изчезнат, въпреки че в тях се доказва колко „обективни“ са съответните областни и общински териториални единици. Най-пресен е примерът с „пренареждането“ на Плевенската и Ловешката област на север и Старозагорската на юг. А Силистра е в Централна Северна България!!! Единственият опит наследените от комунизма административни граници да се използват за съвременни нужди бе при опита да се районира медицинската работа.

Нашият извод е, че българската държава и обществените институции имат ниска географска култура. Те не разбират значението и ролята на границите за регионалното развитие на страната. Този стар дефект не носи добро бъдеще. Той не може да бъде разрешен за един ден. Нужни са актуални научни изследвания и радикални промени в образованието, особено по „география и икономика“. Там регионализмът трябва да заеме водеща проля. Подценяването на границите, което е резултат от непознаването на географския фактор за развитието на българското общество, остава като проблем.

Литература

1. Бешков, Ан. (1934) Стопанскогеографско поделение на България. С.
2. Бешков, Ан. (1954) Принципи на икономическото райониране на България – БАН, т. II. С.
3. География на България. (1997) Физическа и икономическа география. С., АИ „Марин Дринов“.
4. География на България. (2002) С., Изд.„ФорКом“.
5. Иширков, Ан. (1902) *Нашата черноморска граница. Политикогеографска студия. Задружен труд кн. 11.*
6. Иширков, Ан. (1914) *Княз Черкаски и границите на България. Свободно мнение 48.*
7. Иширков, Ан. (1915) Западните краища на българската земя. Бележки и материали. С.
8. Иширков, Ан. (1919) *Тракийската ни граница според Парижкия договор за мир. Читалищен преглед кн. 7 – 10.*
9. Иширков, Ан. (1925) *Географската карта на българската земя от П. И. Шафарик. Българо-чехословашка взаимност бр. 2.*
10. Иширков, Ан. (1929) *Мирният договор в Ньой и границите на Българското царство. Отец Паусий бр. 21 – 22.*
11. Иширков, Ан. (1930) *Имена и граници на Тракия. Тракийски сборник. кн. II.*
12. Конституция на Р България. ДВ бр. 56 (13.07.1991 г.)
13. Пенков, Игн. Т. Христов. (1978) Икономическа география на България.